

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

תוכן

- א. הכל לשם שמים.....1
- ב. לא ילמד אדם רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים ... רווק משום אמהתא דינוקי
אשה משום אבהתא דינוקי ... בשאינה שרויה אצל.....3
- ג. לא נחשדו ישראל על משכב זכור ולא על משכב בהמה.....5
- כל שעסקו עם הנשים לא יתיחד עם הנשים.....5
- ד. ולא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים.....6
- ה. טוב שברופאים לניהנם.....6
- ו. רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה..8
- ז. התורה ... משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו.....9
- ח. והגרדיים ... והבלן והבורסקי אין מעמידים מהם לא מלך ולא כהן גדול ... לא משום
דפסילי אלא משום דזיל אומנותיהו.....10
- ט. לעולם ילמד אדם לבנו אומנות נקיה וקלה ויבקש רחמים למי שהעושר והנכסים שלו
שאינ עניות מן האומנות ואין עשירות מן האומנות אלא למי שהעושר שלו שנאמר לי הכסף
ולִי הזהב נאם ה' צבאות.....10
- הדרן עלך עשרה יוחסין וסליקא לה מסכת קידושין וכל סדר נשים.....12
- הדרן עלך מסכת קידושין וסדר נשים והדרך עלן.....12

דף פב.

א. הכל לשם שמים

כבר התבאר לעיל דף ע. ודף פא: שאסור להשתמש¹ באשה כלל, בין גדולה
בין קטנה, בין שפחה בין משוחררת, שמא יבא לידי הרהור עבירה.

באיזה שימוש אמרו, ברחיצת פניו ידיו ורגליו, אפילו ליצוק לו מים לרחוץ
פניו ידיו ורגליו, אפילו אינה נוגעת בו, והצעת המטה כלומר פריסת
הסדינים, והכנסת הכר והכסת לציפה וציפית, בפניו, ומזיגת הכוס, ולעמוד

¹ שו"ע ונו"כ אבהע"ז כא ה

הלכות הדרף היומי

מסכת קידושין

לשמש לפניו בסעודה², שאין עושה לאיש דברים אלו אלא אשתו לבדה. ויש אומרים שהוא הדין לאכול עם ערוה מן קערה אחת גם אסור כמו באשתו נדה.

ויש אומרים עוד שכל דבר שאינו עושה דרך חבה, מותר אם כונתו לשמים, כגון לעשות נח לאביה ולאמה וכה"ג³, לכן נהגו להקל בדברים אלו⁴, ורחמנא לבא בעי⁵.

יש מקילין בכל אלה⁶, ואומרים שלא אסרו חז"ל כל אלה אלא במקום ייחוד, אבל במקום שרוב בני אדם מצויים מותר⁷.

ונהגו להקל בהצעת המטה, והבאת אוכלים ומשקים לשלחן על ידי משרתת, וסומכים על הסוברים שבשיש שם רבים אין קפידא⁸. וכן הוא כשאשתו עמו שאין קפידא⁹. ויש מקילים¹⁰ שכל שהוא דרך שירות אין איסור בדבר, מלבד לרחוץ פניו ידיו ורגליו או אכילה עמו בקערה אחת שאסור שאין לך קירוב גדול מזה.

אין לתמוה¹¹ על המנהג שנהגו בכל תפוצות ישראל, כשבאים אורחים לבית בעה"ב ואשת הבעה"ב מכבדם מאכילם ומשקם ומוזגת להם כוסות ואין איסור כלל בזה, ואפילו אם בעל הבית אינו מיסב עמהם כיון שאיננה עושה דרך שימוש התקרבות

² עיין ב"ש ח' שמה שמוטל על אשתו לעשות לבעלה מכל מה שהי' מחויב' לעשות, אסור לעשות לו אשה אחרת. ועיין שם סי' פ סעי' ד

³ ב"ש שם יא

⁴ בב"ח כתב בשם מהרש"ל כגון לרקד עם הכלה כדי לחבבה על בעלה או משום כבוד אביה ות"ח ראוי להחמיר עכ"ל וסיים בב"ח ובמלכותינו נהגו הגדולים שבדור להקל בכלה והיכא דנהוג נהוג והיכ' דלא נהוג איסורא איכא. ח"מ שם ו

⁵ וז"ל ריטב"א סוף קדו' הכל לפי דעת ויראת שמים וכן הלכתא דהכל כפי מה שאדם מכיר בעצמו שיצרו נכנע וכפוף לו ואין מעלה טינא כלל מותר לו להסתכל ולדבר עם הערו' ולשאול בשלום א"א והיינו ההיא דר"י דיתיב אשערי טבילה ורב אמי דנפקא לי' אמהתא דבי קיסר וכמה רבנן דמשתעי בהדי הנהו מטרונאיתא ורב אדא בר אהבה דנקט כלה אכתפי' ורקיד בה ולא חייש להרהורא מטעמא דאמרן אלא שאין ראוי להקל בזה אלא לחיסר גדול עכ"ל. בית מאיר שם

⁶ היינו באכילה בקערה אחת או להושיט מידו לידה אסור כשאשתו נדה מ"מ באשה אחר' לא חיישינן להרהור בכה"ג אבל רחיצת ידים והצע' מטה ומזיגת הכוס ל"פ הרשב"א

⁷ ולכן התירו במרחץ לרחוץ מגויות שפחות, וכן נהגין במדינות אלו ואומרים כיון שמשתמשין בהן דרך שפחות ובזיון אינן באין לידי הרהור. רמ"א שם ובב"ח העיד שמצא במרדכי ישן כתוב אם יכול לזוהר מהרהור והנמנע מתברך עכ"ל ע"כ שומר נפשו ירחק מזה. ח"מ שם ה, ואם אין מכוסה בכל גופה ושערה אסור כמ"ש בא"ח סי' ע"ב. ב"ש שם י

⁸ אולי כמו שמועיל בנדה שתושיט מאכל ומשקה לאישה על השלחן ביד שמאלית אולי כן הוא אודות פנויה או אשת איש להסוברי' שגם בהן שייך מניעת הושטה וכן שייך מדת חסידות להזהר כשאפשר בקל גם שיש שם רבים ובהושטה ביד שמאלית אולי קיל במדת חסידות היטב. עזר מקודש שם

⁹ וכן בכל אופן דלא שייך איסור ייחוד. ומכל מקום נכון להזהר שלא תציע לפניו. וכן אם עוצם עיניו בשעת ההצעה. ובשעת הבאת האוכלים והמשקים להשלחן אולי על ידי זה אין עוד חשש לכ"ע. עזר מקודש שם

¹⁰ ערוה"ש שם ז

¹¹ ערוה"ש שם ט ועיין שו"ת אנרות משה יורה דעה חלק א סימן צ

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

אלא מפני הכנסת אורחים ומפני שעליה מוטל כל צרכי הבית אין איסור בדבר, וכן באבסניא מלון או מסעדה, כשבעלת האבסניא או מלצרית, מגישה לאורחים אין זה דרך שימוש התקרבות אלא דרך שירות.

מותר לעשות בדיקת דם ע"י אחות, וכדומה, ובמקום שאפשר בודאי מצוה לעשות ע"י איש¹².

יש אומרים שאין לנהוג אפילו עם אשתו בדברים של חבה בפני אחרים משום דנראה פריצותא.

ב. לא ילמד אדם רווק סופרים ולא תלמד אשה סופרים ...

רווק משום אמהתא דינוקי אשה משום אבהתא דינוקי

... בשאינה שרויה אצלו

אשה¹³ כל שאין בעלה בעיר¹⁴, לא תלמד קטנים או קטנות¹⁵, מפני שאבותיהם באים בשביל בניהם ונמצאת מתייחדים עמה¹⁶. אך אם בעלה בעיר יש מתירים. ויש מתירים¹⁷ רק אם הוא עמה בביתה. ויש אוסרים¹⁸ אפילו אם הוא עמה בביתה¹⁹.

¹² שו"ת שבט הלוי חלק ב סימן קמג הנה ידוע מחלוקת הפוסקים בזה אם מותר למשש דפק דאשת איש ושאר עריות, דיש מחמירים גם במקום סכנה, לדעת הרמב"ם דס"ל דקריבה דעריות אסור מה"ת, ויש מקילים אפילו שלא במקום סכנה, ויש מכריעים בין מקום סכנה לשלא במקום סכנה, עיין ש"ך יו"ד סוס"י קצ"ה ובש"ך שם סי' קנ"ז ס"ק יו"ד, ובבית שמואל אה"ע ריש סי' כ', ובס"ס סו"ס קצ"ה וכמדומני דהמנהג כהפלתי יו"ד שם דכל שבמלאכתו עוסק אין חשש בזה, ועכ"פ בדבר שהוא קרוב לסכנה, דהיינו שהוא נוגע למחלה בחלל הגוף ורוב בדיקות הדם הם על דרך זו, ואולי בדיקת דם בכלל קיל מהנ"ל דאינה רק דקירה ועקיצה להוציא דם ואינו דומה למישוש הדפק וכיו"ב, ומ"מ במקום דאפשר בודאי מצוה לעשות ע"י איש, ומכ"ש בדורינו הפרוץ שרוב העוסקות בזה הולכות חשופי בשר, ומ"מ במקום דא"א בענין אחר נראה דאינו בכלל קרובי דעריות.

¹³ שו"ע ונו"כ שם כב כ

¹⁴ ח"מ שם כא

¹⁵ ב"ש שם כ

¹⁶ באיש נקט לבית הספר ששם מתקבצים מלמדים הרבה ואין שם יחוד רק גירוי, אבל באשה שהיה בביתה יש חשש יחוד. מ"ז שם יא

¹⁷ צריך להיות בביתה דווקא דאל"כ דאף אם הוא בעיר הוה קורבא טפי עבור בניהם וגם לא ימלט שתלמוד גם כן עם בני קרובתם או עם בני דגם בה ובה חוששין אם הוא בעיר כאשר באמת משמע בב"ח דבאשה יש איסור ללמד אם אין בעלה בביתה דוקא אפילו אם הוא בעיר. הגה' המ"ז

¹⁸ שבאשה אסור אפילו נשואה אין דרך איש להיות תמיד בביתו כ"כ בכ"מ פ"ב הת"ת והיינו הואיל ודרכו ליסע למקום אחר מ"ה אסור אבל אם הוא בעיר מותר כמ"ש בסמוך ולא כהג"ת דרישה לפ"ז י"ל אפילו אם בעלה באותו בית אסור כיון שדרכו ליסע למקום אחר. דלא כמ"ז בי"ד סי' רמ"ה.

¹⁹ עיין צי"ן אליעזר חלק ו סי' מ קונט' יחוד פרק כז שמצינו באמת להרמב"ם בתשובותיו שהשיב כן להדיא לאסור אפילו לאשה שיש לה בעל, ברמב"ם הוצ' אל המקורות ה' איסורי ביאה סי' ר"ט ובתשובה שלאחריה סי' ר"י נשאל שוב בכזאת באשה אחת שהלך בעלה לארץ מרחוק וכאשר בא מצאה מלמדת תינוקות מיחה

תרומות והנצחות – בנק הדואר ח"ן 22887389 – ובטל' 0548027748

להצטרפות להלכות הדף היומי להלכה למעשה

<https://chat.whatsapp.com/DLl7K9ciPjB873YPB8kBu>

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

וכן איש שאין לו אשה לא ילמד תינוקות, מפני שאמותיהם של הבנים באות לבית הספר ונמצא מתגרה בנשים.

ואם יש לו אשה יכול ללמד תינוקות, אפילו אינה עמו בבית הספר, אלא היא בביתה והוא מלמד במקומו²⁰ באותה העיר.

במצב המציאותי של ימינו²¹, בסדרי הלימודים עם הילדים במקום ציבורי²², ועפ"י רוב עם כתות נוספות, יש להתיר לאנשים רווקים, וכן לנשים אפילו פנויות, ללמד בני ובנות ישראל, הן לקטנים והן לקטנות.

אשה המשרתת בבית בעל הבית ויצא קול שמתייחד עמה, ב"ד כופין אותו להוציאה מביתו, כי דבר ידוע הוא שהיא בושה לטבול ונמצא בועל נדה, לפיכך מוטל על הבי"ד להפרישו מאיסור, וכל שכן שבני משפחתה יכולין למחות בידו, שגנאי הוא להם שתהיה קרובתם פלגש.

בידה על זה לפחדו עליה מאבות התינוקות המביאים את בניהם אצלה וכו' והשיב דיש לו למונעה מלימוד התינוקות ע"ש והרי מדברי הרמב"ם בתשובותיו נלמד בהדיא דאסור אפילו בבעלה בעיר.

²⁰ שאין האיסור משום יחוד רק שלא יתגרה בנשים ע"כ איסורו דוקא כשאין לו אשה אבל יש לו אשה אף שאשתו במקום אחר פת בסלו מיקרי ואין יצרו מתגבר עליו ומיהו מרסיים א"צ שתהא אשתו עמו שרויה בבית הספר משמע דבעיר מיהו בעי שתהא אשתו מזומנת לו. ח"מ כא, ובב"ש שם משום גבי איש כיון דאשתו עמו היא משמרתו לפי שדרכה להיות תמיד בביתה. ובגליון ש"ע דהנאון רע"ק אינר זצ"ל כ' דבתשו' להם רב סי' ד' כ' לסמוך להקל אף אם אין אשתו בעיר עמו עכ"ל. פ"ת שם יג

²¹ ציץ אליעזר שם מכיון שאין מצב של יחוד או התגרות במקום ציבורי כזה כמבואר שם.

²² ועיין קובץ הערות לגר"ש אלישיב שכתב לענין הלכה למעשה. חזינן דמעשים בכל יום שרווק מלמד סופרים, וכן בדורות שלפנינו בחו"ל היה שכח טובא שהמלמד נוסע מחוץ לביתו לעיר אחרת ללמד תלמידים ולרמב"ם בכה"ג אסור כיון שאין אשתו עמו. וכן מובא באחרונים שנהגו שאשה מלמדת תינוקות. ודנו האחרונים על מה סמכו להתיר בכל הנ"ל. ומצינו בזה ב' דרכים באחרונים: הב"ח כתב דכל האיסור הוא רק במקום שהדרך היא שהאבות והאמהות מוליכין בניהם תדיר לבית הספר, ולכך היום שאין הרגילות שההורים מוליכין בניהם לבית הספר מותר. ויש מהאחרונים שכתבו דהמעם שמקילין בזה בזמננו הוא משום דלא תנן לשון "איסור" בזה אלא לשון "לא ילמד" דאין משמעותו "לאיסור" ממש, אלא רק ללמדנו שאינו נכון לעשות כן, וכיון שאינו איסור ממש, אז היכא דלא אפשר בענין אחר. והיינו שקשה מאד להשיג מלמד שאינו רווק [או מלמד שאשתו עמו] בזה לא צריך להחמיר. והנה על טעם הב"ח יש להקשות דהרי קי"ל בעלמא דכל מה שאסרו חז"ל אז גם במקום ובזמן שלא שייך הטעם מ"מ האיסור קיים ובפרט דבגדון דידן גם בזמננו א"א לומר שנתבטל הטעם לגמרי, דהרי יש מקומות שהאבות והאמהות רגילין להביא התינוקות לבית הספר או לגן הילדים לכן יותר נראה לעיקר שסמכו על טעם השני הנ"ל. ולכן יש לכתחילה לחזר אחר מלמד נשוי, דהרי ההיתר של הב"ח הוא דחוק בסברא, וכמו שהקשינו למעלה, ועיקר ההיתר שלנו הוא מצד סברת האחרונים הנ"ל, דכיון דאינו איסור גמור אז במקום דלא אפשר מותר אבל עכ"פ במקום דאפשר וודאי צריך לחזר אחר מלמד נשוי שאשתו עמו. ואם יש להעדיף מלמדת נשואה על פני מלמדת שאינה נשואה דהנה מצד עיקר דין משנתנו שתיהן שוות לאיסורא, אלא דאנו סומכין להתיר ע"פ האחרונים הנ"ל דבדלא אפשר מותר. וא"כ אפשר דעכ"פ כדאי להשתדל להקטין האיסור דהרי בנשואה זה קצת יותר קל, מכיון דבעלה בעיר. ונבפרט לענין גננת בנן ילדים ששם ל"ש הטעם של הב"ח, דהרי הרגילות היא בנן ילדים שההורים מוליכין בניהם לשם. ונראה שאין צריך לחזר אחר נשואה דווקא, דממנ"פ אם מצד עיקר דין בין משנתנו או שתיהן שוות לאיסורא, אלא שאנו סומכין על סברת האחרונים הנ"ל להקל, וכיון שכן מקילין בשתייהן בשוואה. אולם לפח מש"כ הציץ אליעזר ליכא למיחש כלל

תרומות והנצחות – בנק הדואר ח"ן 22887389 – ובטל' 0548027748

להצטרפות להלכות הדף היומי להלכה למעשה

<https://chat.whatsapp.com/DLl7K9ciPjB873YPB8kBu>

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

ג. לא נחשדו ישראל על משכב זכור ולא על משכב בהמה

כבר התבאר לעיל דף פא: שלא נחשדו²³ ישראל על משכב זכור, ולא על משכב בהמה, לפיכך אין איסור להתייחד עמהם. והמחמיר על עצמו שלא להתייחד עם הזכר והבהמה הרי זה משובח. וגדולי החכמים היו מרחיקין מייחוד הבהמה, ובדורות הללו במקומות²⁴ שרבו הפריצים, יש להתרחק מלהתייחד עם הזכר. ומי שנכשל במשכב זכור, אף אם עשה תשובה שלמה, הרי הוא באיסור יחוד עם הזכרים²⁵.

ולפיכך לא ילמד תלמידים, במקום בו עלול להתייחד עצם או עם אבותיהם, וכן לא יישן בטלית אחת עם אחר.

כל שעסקו עם הנשים לא יתייחד עם הנשים

אפילו²⁶ איש שעסקו ומלאכתו עם הנשים אסור לו להתייחד עם הנשים. כיצד יעשה, יתעסק עמהם ואשתו עמו, או יפנה למלאכה אחרת²⁷.

וכבר התבאר לעיל דף פ: שיש אומרים שלא יתייחדו שתי נשים²⁸ וכ"ש אשה אחת, אפילו עם אנשים הרבה, עד שתהיה אשתו של אחד מהם או בעלה של אחת מהם שם²⁹. אך מותר לשלוש נשים להתייחד עם שלושה

²³ שו"ע ונו"כ שם סי' כד

²⁴ בב"ח כ' דהרב כתב זה לפי מדינתו שהיו פרוצים בעבירה זו, אבל במדינתנו א"צ להתרחק מדינא רק ממדת חסידות ומ"מ נראה דוקא יחוד בעלמא אבל לשכב יחד ומכ"ש שני רווקים יחדיו בכל מקום צריך להתרחק ולמחות ביד העושים כן. ח"מ וב"ש שם א. ובעו"ה בימינו חזר הדבר לימי הרב במקומות מסויימים. ועיין חכמ"א כלל קכו אות יד.

²⁵ רוח חיים (פאלאנז) שם

²⁶ הרמב"ם ס"ל מי שעסקו עם הנשים עדיף טפי וה"א דמותר להתייחד הואיל ועסקו עם הנשים קמ"ל אך לדעת רש"י מי שעסקו עם הנשים גרע טפי ואסור להתייחד אפילו עם נשים רבים ותוס' ס"ל אפילו אם אשתו עמו אסור להתייחד כיון שעסקו עם הנשים ב"ש ס"ק י

²⁷ שם סעי' ז

²⁸ ב"ש שם ס"ק ח וברכי יוסף ס"ק ג אך בח"מ ס"ק ז מסתפק להתיר שתי נשים עם שני אנשים

²⁹ שם סעי' ה בית ואז אשה זו בעלה משמרתה והיא לא תזנה או השני' בושה ג"כ לזנות ב"ש ס"ק ח

הלכות הדרה היומי

מסכת קידושין

אנשים³⁰ ויש מתירין לשלוש נשים להתייחד אפילו עם איש אחד³¹ אם אין עסקו עם הנשים אך מי שעסקו עם הנשים אסור³² ויש להקל כשיטה זו³³

ועסקו עם הנשים הוא כל מי מלאכתו נעשית לנשים והן צריכות לו כגון חיט במלבושיהן וצורף בתכשיטיהן או רוכל בשמים וכדומה³⁴

ד. ולא ילמד אדם את בנו אומנות הנשים

אסור³⁵ לשלוח את ילדיו, ללמוד במסגרת חינוך מעורב³⁶, ואפילו בגיל הרך, אין רוח חכמים נוחה מזה³⁷, ולא רק במסגרת חינוכית, אלא גם במסגרת שיעורים פרטיים³⁸, אין לעשות כן, ללמד בתערובת בנים ובנות. וכן יש למנוע שלא ילמדו בניו בין הנשים.

ה. טוב שברופאים לגיהנם

³⁰ ב"ש שם ס"ק ח אבל במחזקים לפריצות י"ל דגם בהרבה עם הרבה אסור דודאי היישינן לה שו"ת שבט הלוי חלק ה סימן רב אות ב.

³¹ בין ביום ובין בלילה שו"ת שבט הלוי חלק ה סימן רב אך באג"מ אבהע"ז ח"ד סי' סה אות כ התיר רק בשעת הדחק אך ארבע נשים מותר לדעתו גם בלילה

³² רמ"א שם

³³ שו"ת דברי מלכאל חלק ד סימן קב דבררבנן אזלינן לקולא. ואף לשיטת התו' דיחוד הוי דאורייתא מ"מ יחוד דשתי נשים הוי דרבנן לכ"ע

³⁴ בס' אוצר הפוסקים בסי' כ"ב סי"ק כ"ו אות ז' הביא שם דברי הה"ג רד"צ קצבורג בת"ת מובא בשו"ת שבט הלוי חלק ג סימן קפג

³⁵ על פי גירסת הרי"ף ותוס' ריד וכן הביא במלאכת שלמה על המשנה, "לא ילמד אדם את בנו אומנות בין הנשים" ובמאירי במשנה "ולא ילמד אדם אומנות לבנו בין הנשים שלא ירגילנו בחיק הנשים יותר מדאי ויש מפרשים בזו שלא ישיב תינוק ותינוקת כאחת לאומנות אחת שלא ירגילם לדבר זה עם זה יותר מדאי"

³⁶ בשו"ת יחזק דעת ח"ד סי' מו כתב בסיכום: חובת ההפרדה בבתי הספר בין הבנים לבנות היא מן הדין, ואינה ממדת חסידות בלבד. וכל הגורמים גדר ועומדים בפרץ לשמור משמרת הצניעות על ידי הפרדה בין בנים לבנות, ישאו ברכה מאת ה', ויזכו לעשות חיל להגדיל תורה ולהאדירה, וצדקתם עומדת לעד, שכל המזכה את הרבים זכות תלויה בו. וימצאו חן ושכל טוב בעיני אלקים ואדם. ועיין בילקוט יוסף הלכות תפילה סי' נג סעי' ו' עיקר לדקדק שלא למנות שליח צבור מי שבניו מתחנכים בבתי ספר חילוניים, או בתי ספר שיש בהם חינוך מעורב, בנים ובנות יחדיו. ומי שמחנך את בניו בבתי ספר כאלה, למרות שהסבירו לו את חומר הענין, אסור לאפשר לו להיות שליח צבור."

³⁷ שו"ת אגרות משה יו"ד חלק א קלז, עיי"ש שלגדולים שיש בהם הבנת מגדר אסור מדינא ולקטנים אין רוח חכמים

³⁸ וז"ל הר"י מלוניל מובא בקובץ שיטות רמאי "ולא ילמד אדם את בנו [אומנות] בין הנשים. כלומר אפילו יהיה המלמד זכר בא התנא לאסור. גם מפני התינוקות מרגילין עצמן לדבר עם הנשים, כלומר לא ילמד אדם לראובן בנו את בתו לעסוק עמהן ואף על פי שמורא רבן עליהן.

תרומות והנצחות – בנק הדואר ח"ן 22887389 – ובטל' 0548027748

להצטרפות להלכות הדרה היומי להלכה למעשה

<https://chat.whatsapp.com/DLl17K9ciPjB873YPB8kBu>

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

כבר התבאר במסכת ברכות דף ס. שהרפואה³⁹ האמיתית היא ע"פ בקשת רחמים מאת הבורא ית"ש. אלא שאין האדם זוכה לכך אלא צריך לעשות רפואה על פי טבע העולם, והוא יתברך הסכים על זה, ונתן הרפואה ע"י טבע הרפואות, ונתנה התורה רשות לרופא לרפאות. ומצוה היא. ובכלל פיקוח נפש הוא. ואם מונע עצמו, הרי זה שופך דמים, ואפילו יש לו מי שירפאנו, שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות.

לא יתעסק הרופא ברפואה אא"כ הוא בקי, ולא יהא שם גדול ממנו, שאם לא כן, הרי זה שופך דמים.

וגם אם בקי הוא לא יסמוך רק על דעתו⁴⁰, שהסומך על דעתו ואינו נושא ונותן ביחס לחולי מסוכן עם רופאים אחרים עליו נאמר "טוב שברופאים לגיהנם" כי אין לסמוך על דעתו בסכנת נפשות⁴¹.

ואשרי הרופא הירא את דבר ה' וחרד ומעיין הטב כי הגם שהתורה נתנה רשות לרופא לרפאות מ"מ הוא סכנת נפשות ומגלגלין זכות על ידי זכאי, ולא יקל באיסורין כי אם על פי חכם⁴².

ולפיכך חיוב גדול על החולה להתרפאות כדרך כל הארץ, ואסור לו להמנע מלהתרפא בדרך טבעית⁴³. וכל המתעצל בזה וסומך על הנס אינו אלא מן המתמידים, ודעת שוטים היא זאת, וקרוב להיות פושע בעצמו, ועתיד ליתן את הדין על כך, וגם אם מכיין בשביל מצוה, עליו לידע דהוי מצוה הבאה בעבירה. וגם מי שנחלה בחולי פנימי, חייב להתנהג על פי דרך הטבע, וללכת אל הרופא, ולהתנהג כפי הוראת הרופאים, אלא שיתלה בטחונו בה' יתברך, והחונן לאדם דעת ומלמד לאנוש בינה, שיתן בלב הרופאים להבין ולהשכיל ולדעת שרשי המחלה ודרך רפואתה, והמונע עצמו מללכת לרופא, הרי זה מתחייב בנפשו.

³⁹ שו"ע ונו"כ יו"ד שלו א

⁴⁰ הרמב"ן בתורת האדם כתב אין ברפואות אלא סכנה מה שמרפא לזה ממית לזה וזהו שאמרו טוב שברופאים וכו' לננות דרכן של רופאים בפשיעות וזדונות שלהם נאמר אבל לא שיהא חשש איסור בדבר כדרך שאמרו שם נמי כשר שבטבחים וכו' ואם נהג כשורה כל שכן שהוסיף זכות לעצמו עכ"ל

⁴¹ פתח עינים להיד"א כאן

⁴² והרשב"ץ בתשובותיו ח"ג סימן פ"ב מלאך מליץ טוב על הרופאים ועיין בברכי יוסף יו"ד סי' של"ד בס"ד

⁴³ והנה בזמננו התפתחה הרפואה בהרבה שמחים, והגיעו לידי ניתוחי לב ומח מסובכים ומסוכנים ואפילו בשאר טיפולים וניתוחים יש כמה וכמה דברים קשורים בבעיות הלכה ופקוח נפש, ומכיון שכל שאלות אלו אינן ניתנות לפתרון כי אם עפ"י חות דעת של הרופאים ברצוני לעורר שיש מאד להזהר בנאמנות הרופאים, שבעוה"ר בזמננו יש הרבה רופאים שהם נסי רוח וקלי דעת הן בעניני הלכה והן בעניני פקוח נפש, ועי' מ"ש המהרש"א בסוף קידושין כמ"ש בנמרא שם טוב שברופאים לגיהנם, וע"כ בכל הנוגע לפקוח נפש או בשאלה הלכתית ישתדל לשמוע חו"ד של שני רופאים לפחות והיותר נאמנים שבהם. ובלא"ה יש בזה מעלה כמ"ש בשו"ע שלא מן הכל אדם זוכה להתרפאות, ועיין באריכות בפתחי חושן חלק ו פרק יב הערה יד

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

יש בריפוי משום מצות השבת אבידת גופו, וגם משום מצות ואהבת לרעך כמוך, והחיוב לרפא הוא בין אם החולי הוא של סכנה או צער ואיבוד אבר. ואף אם הרופא הוא מכובד וזקן חייב לטפל בכל חולה, גם כאשר הדבר כרוך בבזיון או בטירחא לרופא הזקן.

וצריך הרופא לטפל בחולה אפילו אם הוא חולה סופני, הנוטה למות, בכל התרופות והטיפולים הרפואיים. וחלילה לקרב את קיצו של חולה סופני, כדי להקל על סבלו על ידי ניתוקו מהמכשירים. ועל קרובי המשפחה לוודות שהרופאים מזינים את החולה על ידי זונדה וכדומה, ומטפלים בו כיאות, ויש לעקוב אחר פעילות הרופאים כיון שיש בהם המזלזלים בטיפול בחולים סופניים כאלה.

ו. רבי נהוראי אומר מניח אני כל אומנות שבעולם ואיני מלמד את בני אלא תורה

נחלקו התנאים אם חייב אדם ללמד בנו אומנות על חשבון לימוד התורה⁴⁴, יש סוברים שחייב ללמד לבנו תורה, וגם אומנות, או שמלמדו שידע לסחור וכדומה. ור' נהוראי אומר "מניח אני כל אומנות שבעולם, ואיני מלמד את בני אלא תורה, שאדם אוכל משכרה בעולם הזה, והקרן קיימת לו לעולם הבא, ושאר כל אומנות אינן כן, כשאדם בא לידי חולי או זקנה או לידי יסורין, ואינו יכול לעסוק במלאכתו הרי הוא מת ברעב, אבל התורה אינה כן אלא משמרתו מכל רע בנערותו, ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו⁴⁵. וזהו מה שאומרים עם הילדים בהשכמת הבוקר תורה תהא אומנותי⁴⁶. ואל שדי בעזרתי.

⁴⁴ ביאור הלכה שו"ד"ה ללמדו

⁴⁵ בספר שם עולם קונטרס נפוצות ישראל פ"ו בהגהה כתב החפץ חיים משל לשני נערים קטנים שלמדו יחד בחדר אחד, והיה להם כשרונות טובים בשכל, ובזכרון, ויגדלו הנערים ויתפרדו איש מעל אחיו, אחד היה יושב אוהלים והולך וגדול בתורת השם, ואחד לקח עצמו לצד אחר, להיות רופא מומחה, ונעשה עשיר גדול, ויום אחד נפגשו ביחד, ואמר הרופא להת"ח, ראה כמה אני מרויח וכמה אתה מרויח, ויען הת"ח ויאמר, ראה העגלה ששכרתי בשביל לחזור לביתי שאינה מהודרת כל כך, ואני משלם עליה שמונה רובל, אולם לפני כן הציע לי עגלון רמאי עגלה אחרת מהודרת יותר בשני רובל כסף, אלא שביררתי שהעגלה הזאת נוסעת בכיון הפוך מביתי, ושמחתי שלא התפתתי לו כי אז הייתי צריך לחזור את כל הדרך לכאן ורק אח"כ להמשיך לביתי, כן הדבר ממש לשנינו, אמנם אתה מרויח הרבה יותר ממני, אבל העגלה שלך מרחקת אותך מהמקום שאליו אתה צריך להגיע, ולבסוף כשתשוב רוחך למעלה, הלוא יכריחוך להתגלגל עוד בעולם הזה וליסע בחזרה לתקן אשר קלקלת.

⁴⁶ כך צ"ל כמבואר ברוקח הלכות שבועות רצו מלשון אומנות

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

והעיקר, הוא כדעת ר' נהוראי, ורק כשיודע שאין בכה בנו לעסוק בתורה, ילמדו אומנות⁴⁷.

ולכן למעשה יש להשפיע על בניו שיישאו בשיבה ללמוד תורה⁴⁸, ולא ידאנו בענייני פרנסה כלל, ככל אלו הרוצים ללמוד תורה, שהוא מחמת עצם לימוד התורה, צריך להשתדל להשפיע עליו⁴⁹.

ומ"מ גם זה שמלמד לבנו אומנות, צריך לכו"ע ללמדו מתחלה, וגם בעת שהוא עוסק במלאכתו, תורה ויראת שמים⁵⁰, ובפרט בימינו שהכל מתפזרין במקומות הרבה, אשר אין עם ישראל שומרי דת התורה מצויין שם, אם לא יהיה קבוע בנפשו מנעוריו ידיעת התורה ושמירת המצות, עלול ח"ו שיחלל שבת במלאכות גמורות, שיש בהן חיוב סקילה.

ואפילו בלמוד התורה שידוע שהיא מגינה מן היסורים ומצלי מן החטא, אמרו כל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, כ"ש בלמוד המלאכה בלא תורה, בודאי גוררת עונות הרבה, וגם פרצת הדת בכללו ח"ו.

ז. התורה ... משמרתו מכל רע בנערותו ונותנת לו אחרית ותקוה בזקנותו

הגדילו חז"ל בעונש עון המסיר בנו מתלמוד תורה⁵¹ וכל שיש בידו לטרוח כדי שילמד בנו תורה ורואה בבנו שהוא מוצלח בתורה, ועם כל זה מוציאו מן התורה ובסיבתו הוא יוצא לשוק, לא ימלט מן העונש האמור בזה, ובעל

⁴⁷ והנה מצינו ברמב"ם פכ"ד משבת ה"ה שמנה ג"כ בחשבונות של מצוה שמותר בשבת הא דללמדו אומנות משום שהוא מחשבונות של מצוה הרי נמצא שפסק הא דצריך האב ללמדו אומנות, אבל מכיון שלא הזכיר הדין רק כאן אנב גררא יש לפרש בתינוק כזה שאין לו הכח ללמד תורה או שללמדו אומנות לא קאי על תינוק אלא על גדול שצריך לפרנסה. אגרות משה או"ח ב קיא

⁴⁸ וכ"כ בשו"ת יחזקאל דעת ח"ג עה וכתב שכל שישנה אפשרות שימשיך את לימודיו בשיבה קדושה שעוסקים בה בתורה בלבד, אין ספק שעדיף ללכת לשיבה כזאת יותר מאשר ללכת ללמוד בשיבה תיכונית, כדי שיוכל להיות מושלם בכל מקצועות התורה

⁴⁹ אבל אם לא אפשר להשפיע עליו שיישאר תלמיד בשיבה – באופן שלא ידאג על פרנסתו לאחר הרבה שנים ויבטח בהקב"ה לעניין פרנסתו – אף אם אפשר להשפיע שיישאר עוד שנה ושנים, משום שלא יפסיד כלום, צריך להתבונן הרבה. דהרי כשיישאר בשיבה במחשבה זו אפשר לו לקלקל לאחרים. ורק כשמכירין טבעו – שבזמן שיהיה בשיבה ילמוד כראוי כמו אם היתה כוונתו ללמוד תורה לעולם, ולא לחשוב כלל אודות מחשבות הבל שלו – יש להשפיע עליו כי אף בשביל הזמן דלימוד התורה לשנה ושנים, הא הוא דבר גדול מאד. וגם הרי אפשר שאחרי שילמוד בשיבה עוד שנה ושנים יתחזק ליבו לתורה ויישאר בן תורה לעולם. אגרות משה יו"ד ד לו

⁵⁰ דאל"ה ימצא במלאכתו גופא כמה ענינים מאיסור גזל וגם עוד תקלות רבות ופרצת הדת לגמרי ח"ו

⁵¹ רבינו הגאון ר' חיים פלאני זצ"ל, בספרו "תוכחת חיים", פרשת ויצא, סיים שם בעמוד קכ"ח

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

נפש יחוש לעצמו וידחוק הרבה הגם כי אין יכולת בידו לפרנסם, יבטח בשם ה' וישען באלקיו כי הוא אל זן ומפרנס לכל, ולא יוציא אחד מבניו הגם כי רבים הם⁵² מן התורה תמיד כל הימים.

אבל יש מקום ללמד זכות לאב, כשהבן בלאו הכי אינו רוצה ללמוד, וגם אינו רואה סימן טוב בלימודו, דמה לו לאב להניחו בלימודו, אחר שטרם עם בנו הרבה ולא עלה בידו, דודאי במקרה כזה יש ללמדו אומנות או להוציאו לסחורה וללמדו דרך ארץ.

ולפיכך אם רואה בבניו שאינם מצליחים בלימודם, לא יוציאם לחולין, כי אם, אחר שכבר ילמדו תנ"ך ופירש"י, וגמרא⁵³. ואז כשיוציאו לסחורה או לאומנות, יהיה בקי בטיב לשון הקודש ובתפלות ודינים. ואף לאחר שיצא לשוק והוא בסחורה או באומנות, תמיד כל הימים שיש לו פנאי או בבוקר או בערב לרבות הלילות, יהיה לו חכם מיוחד בביתו ללמדו ספר שולחן ערוך אורח חיים, ויורה דעה בדינים הצריכים לו, ובספרי מוסר. כדי שיתקיים בו יפה ת"ת עם דרך ארץ.

ח. והגרדיים... והבלן והבורסקי אין מעמידים מהם לא מלך

ולא כהן גדול... לא משום דפסילי אלא משום דזיל

אומנותיהו

אין מעמידין⁵⁴ מלך ולא כהן גדול, לא קצב⁵⁵, ולא ספר, ולא בלן, ולא בורסקי, לא מפני שהן פסולין אלא הואיל ואומנותן נקלה העם מזלזלין בהן לעולם, ומשיעשה במלאכה מאלו יום אחד נפסל.

דף פב:

ט. לעולם ילמד אדם לבנו אומנות נקיה וקלה ויבקש רחמים

למי שהעושר והנכסים שלו שאין עניות מן האומנות ואין

⁵² וכבר מצינו לרב פפא שהיו לו עשרה בנים וכולם היו חכמים מגדולי חכמי התלמוד, גם אמרו על הרא"ש שהיו לו עשרה בנים כולם חכמים.

⁵³ שם כתב גמרא ברכות, ויו"ט וכתובות, או מדרש, לפי הסדר ומצב העיר, שלמודים בחברת ת"ח

⁵⁴ רמב"ם מלכים פרק א הלכה ו

⁵⁵ סובר רבינו דהא דכל שעסקו עם הנשים לא שייך אלא עד הגרדיים ומספרים ואילך מיירי לענין שאין מעמידין מלך ולא כ"ג ובמקום כובסין גרים קצבים ולא גרים גרע ומשמע ליה נמי שכיון שלא נתנו קצבה ביום אחד שיעשה במלאכה מאלו נפסל ונ"ל דה"מ כשעשה כן דרך אומנות אבל אם עשה דרך שחוק בדרך הבחורים שמספרים זה את זה אין בכך כלום והיינו דקאמר משום דזיל אומנתיהו אלמא מתורת אומנות נגעו בה. כסף משנה שם.

הלכות הדף היומי

מסכת מידושי

עשירות מן האומנות אלא למי שהעושר שלו שנאמר לי

הנסף ולי הזהב נאם ה' צבאות

אם רואה בבניו שאינם מצליחים בלימודם, לא יוציאם לחולין לעזוב את הישיבה⁵⁶, וללמוד במכללה כדי להכין עצמם ללימודים אקדמאים⁵⁷, אלא ישפיע עליהם להשאר ככל יכולתם, ולאחר שיגמרו חוק לימודם בישיבה, יראג האב ללמדם מלאכה נקיה כלומר מלאכה שאינו צריך להטרד בה הרבה כגון חייט וכדומה. ואינה מלאכה מבוזה.

וילמדם להתפלל למי שהעושר והכבוד שלו, שאין עניות מן האומנות, ואין עשירות מן האומנות, אלא למי שהעושר שלו.

וגם העוסק בפרנסה⁵⁸ יודא שרק לאחר שהתפלל וקבע עיתים לתורה ילך לעסקיו, שכל תורה שאין עמה מלאכה סופה בטלה וגוררת עון, כי העוני יעבירונו על דעת קונו ולא יעשה מלאכתו עיקר, אלא עראי רק כדי פרנסתו, ותורתו קבע, וזה וזה יתקיים בידו.

וזהו נאמר לכלל העולם, שאין כולם יכולים לזכות לעלות למדרגה רמה זו להיות עסקם רק בתורה לבדה, אבל אנשים יחידים יוכל להמצא בכל עת באופן זה, וזהו שאמרו בגמ' ע"ב הרבה עשו כרשב"י ולא עלתה בידן ר"ל דוקא הרבה. והקב"ה בודאי ימציא להם פרנסתם.

ועדיף יותר ללמוד כל היום, ולקבל משכורת מהכולל או מהישיבה, או ממחזיק פרטי, מאשר לעסוק במלאכה או במשא ומתן, וללמוד רק כמה שעות ביום. ואף אם המשכורת מספיקה לו בדוחק יבטח בהשי"ת, והבוטח בה' חסד יסובבנו.

ומי אשר נדבה רוחו אותו והבינו מדעו להבדל לעמוד לפני ה' לשרתו ולעבדו לדעה את ה', והלך ישר כמו שעשאו האלהים ופרק מעל צווארו עול חשבונות הרבים אשר בקשו בני האדם, הרי זה נתקדש קודש קדשים ויהיה ה' חלקו ונחלתו וכו' ויזכה לו בעולם הזה דבר המספיק לו כמו שזיכה לכהנים וללויים."

אולם לא יחשוב⁵⁹ האדם לעסוק בתורה ולקנות עושר וכבוד עם הלמוד, כי מי שמעלה מחשבה זו בלבו אינו זוכה לכתרה של תורה, אלא יעשה אותו קבע ומלאכתו עראי,

⁵⁶ שו"ת אג"מ יו"ד ד לו.

⁵⁷ שללימוד אומנות נקיה וקלה אין צורך בחסד השי"ת להרבה זמן, ואדרבה במדינה זו, ואף בכל העולם, כמעט כל העשירים נעשו שלא משום לימוד איזה חכמה, לא רפואה ולא הנדסה ולא אף חכמת החשבון. ואף אלו שהיו חכמים באיזה מקצוע, לא נתווסף להן בשביל חכמתם אף לא פרוטה אחת יותר משאר עשירים. אלא הוא רק ממתנת הקדוש ברוך הוא לפי זכותו ולפי מזלו. שם

⁵⁸ שו"ע ונו"כ או"ח קנו

⁵⁹ רמ"א יו"ד רמו סעיף כא

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

וימעט בעסק ויעסוק בתורה. ויסיר תענוגי הזמן מלבו ויעשה מלאכה כל יום כדי חייו, אם אין לו מה יאכל, ושאר היום והלילה יעסוק בתורה. ומעלה גדולה⁶⁰ למי שמתפרנס ממעשה ידיו, שנאמר (תהילים קכח פסוק ב) יגיע כפיו כי תאכל אֲשֶׁרֶךְ וְטוֹב לָךְ.

הדרן עלך עשרה יוחסין וסליקא לה מסכת קידושין וכל סדר נשים

הדרן עלך מסכת קידושין וסדר נשים והדרך עלן

הודאתנו לבוראינו, שזיכנו מילדותינו, לאומנות התורה שהיא חיינו.

טוב לגבר כי ישא עול בנעוריו. עול תורה, עול אשה עליו

שהיא עומדת לנו ומחליפה כוחנו

תפילתנו שלא ישליכנו לעת זקנתנו

ודשנים ורעננים נהיה לשאת בעול תורתנו ומשפחתנו

האשה, נקנית בכסף ... אך טוב לי תורה, הנקנית בארבעים ושמונה, מאלפי זהב וכסף

יזכני קוני שיהיה המצוה בי יותר מבשלוחי, וגם כשאומר לחברי, אזכה שתהיה הקדושה גם לעצמי,

ובזכות לימוד עשרה יוחסין, אראה זרע ישרים שגם לכהונה מעלים

אזכה לשכר טוב לדורות, השמור לצדיקים שמקיימין את העולם שנברא בעשרה מאמרות.

⁶⁰ וכן לשון הרמב"ם הלכות תלמוד תורה פרק ג הלכה יא מעלה גדולה היא למי שהוא מתפרנס ממעשה ידיו, ומדת חסידים הראשונים היא, וזוה זוכה לכל כבוד וטובה שבעולם הוזה ולעולם הבא שנאמר יגיע כפיו כי תאכל אשריך וטוב לך אשריך בעולם הוזה וטוב לך לעולם הבא שכולו טוב.

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

ברוך שזיכני הבורא לסיים ולהשלים סדר דיני נשים

בחליצות ויבומים

שם להקים להעלות השערה אל הזקנים

חסד עם המתים יקום על שם הבנים

זכני צורי בדעה נכונה תמיד לפרש דיני הכתובה

בפריה ורביה ולא כפצוע דכא

בין איש ואשה להשרות השכינה

ובעזרת יוצר הרים המאיר לארץ ולדירים. עסקנו בנדרים. ה' קרן צדיקו ירים. ואויבי ה' כיקר כרים.

ולימוד מסכת נזיר נזר הקדש, עטרה וכתר מלכות לראשנו מלך מולך על תאוותינו⁶¹.

וכשם שהפליא לנדור נזיר לה', כך נזכה לנפלינו אני ועמך היפלא דבר מה'

וכשם שהוזהר מליטמא למת והוא קודש, כך נזכה שלא יכנסו כחות הטומאה בהיכלי קדש

וכשם שהוזהר מלשתות אפילו יין מצוה כך נזכה שלא תהיה מדת הדין קשה

וכשם שהוזהר מגלח איש או אשה, כך נזכה שלא להפסיק צנורות השכינה

וכיון שביום מלאותו גילח הנזיר ראש נזרו⁶², כך נשגה שנשגב ה' לבדו

ויהיה מה שזכינו ללמוד וללמד מסכת סוטה, בתיקונה לא בקלקולה

שעבר על אשה רוח הקנאה, ושתת והיא טהורה

והרי זו מתחזקת ופניה מזהירות, וזכינו בזה לברכות רבות, כשלוש הברכות הנאמרות

כאמור לכהנים עם קדושיך, לברכנו יברכך ה' וישמרך, יאר ה' פניו אליך ויחנך

⁶¹ רבינו בחיי ריש פרשת נזיר

⁶² מן המקובלים האחרונים שאמרו כי טעם גלוח הנזיר הוא לרמוז כי אחר כלות ימי נזרו שהרמוז לאלף השביעי שיפסקו הצנורות של מעלה המריקים ברכות למטה הרמוזים זהו סוד ביום השביעי יגלחנו [פסוק ט], יומו של הקדוש ברוך הוא אלף שנים. ריקאנטי במדבר פרק ו פסוק ב

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

נזכה להגביר חיילים לתורתך, בחסד וברחמים בברכת ישא ה' פניו אליך
כמשוח מלחמה, המעורר לעזור דת האל ולשמרה, ובכפרה הנאמרה בעגלה ערופה
ובדרשת לימוד יצאה וחיתה, בימים אלו עקבות משיחא
יקויים אלכה ואשובה אל אישי הראשון, נזכה לברכת וישם לך שלום,
וזריזות תביא לידי נקיות טהרה פרישות וקדושה, בענוה ויראת חטא כמאמר הברייטא
חסידות ורוח הקדש תזכנו לתחייה, בביאת אליהו זכור לטוב אמן במהרה
ונזכה אנו בשינון וחזרה, לידע המסכת על בוריה.
ללמוד וללמד לשמה, כשם שבגט וכתב לה לשם האיש ולשם האשה.
נזכה במהרה תחת בעלה הראשון אשר שלחה, לנבואת אלכה ואשובה אל אישי הראשון כי
טוב לי אז מעתה, באהבה עזה רשפיה רשפי אש שלהבתיה.
איש ואשה זכו שכינה ביניהם בשם י"ה, באש מן השמים רבוצה על המזבח, שתהיה חיבתנו
שלמה.
ויקויים בנו מהרה וענתה שמה כימי נעוריה, תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי. אשת
נעורים באהבה.
דשנים ורעננים נחיה, שהיא האמנות הנקיה, העומדת ונותנת לנו אחרית ותקוה
ונזכה מהרה בבנין בית הבחירה להחזיר בסנהדרין הדרישה וחקירה
בנינו למודי ה' כולם מרבים שלום בעולם
השם ששמו שלום יפרוס עלינו סוכת שלום
ויטע בלבינו אהבתו ויראתו ויאיר עינינו במאור תורתו
ויקבץ נדחי סגולתו וישיבינו על אדמתו
ועינינו תראינה גילוי שכינתו ורוממות קרן מלכותו במהרה בימינו אמן.
כן יזכנו ה' ית' להתחיל ולסיים עוד ספרים. אמן כן יהי רצון.
הוא יאיר עינינו לדור דורים. וקרן עמו ישראל ירים.

תרומות והנצחות – בנק הדואר ח"ן 22887389 – ובטל' 0548027748

להצטרפות להלכות הדף היומי להלכה למעשה

<https://chat.whatsapp.com/DLl7K9ciPjB873YPB8kBu>

הלכות הדף היומי

מסכת קידושין

ולכונן בית מקדשנו בראש הרים.
אלהים משמים יאיר עינינו בתורתו כאור החמה שבעתים
ויזכנו לראות בבנין ירושלים.
אמן.